

Л. О. СИМОНЕНКО
КОЛИ ВЖИВАЮТЬСЯ СЛОВА РАТИЦЯ І КОПИЮ

У науковій біологічній літературі, термінологічних та загальномовних словниках поняття «рогові утвори на кінцях пальців у ссавців ряду парнокопитих (бегемотів, свиней, оленів, антилоп, биків) та непарнокопитих (коней, носорогів, тапірів)» має назву *копито*, *копита*, відому всім слов'янським мовам. За даними етимологічних словників, слово *копито* утворено від тієї ж основи, що й *копати* «бити, ударяти, штовхати» за допомогою суфікса **-ит(о)**.

У мові чимало термінів, що є похідними утвореннями від слова *копито*: *копитні* — назва ряду ссавців, що мають копита: *двокопиті*, *парнокопиті* — ряд ссавців, що мають у копиті два однаково розвинені пальці: «Кабан належить до ряду *парнокопитих*» (Зоологія); *однокопиті*, *непарнокопиті* — ряд ссавців, характерною рисою яких є непарна кількість пальців: «Кінь належить до *непарнокопитих*, бо в нього добре розвинений тільки один палець» (Зоологія); *копитник*, *копитняк* — багаторічна трав'яниста рослина, що має копитоподібні листочки.

Слово *копито* є складовим компонентом фразеологічних зворотів: із *копита* — «рушити відразу, галопом (про коней)»: «Вороний з *копита* рвонув у галоп, і по шляху тільки дим-пилюга клубком послалася за вітром» (І. Ле); «робити щось раптово, не готуючись до цього (про людей)»; «—Почекайте, він з *копита* не може, йому треба подумати» (І. Микитенко); *кований на всі чотири копита* — «дуже досвідчений, бувалий».

Синонімом до слова *копито* в сучасній загальномовній українській літературній мові виступає слово *ратиця*, а в діалектах ще й *ракотиця*. Напр.: «Коли олень ставив *копито* на землю, то чувся звук, наче в *копиті* тріщала якась кісточка» (М. Трублаїні); «Морозяне повітря наповнилось косяним шумом тисяч оленячих *ратиць*» (В. Гжицький); «Дивлюсь, а мій підсвинок висить на тину, прив'язаний за задні ноги, та *ракотицями* дереться об хворост» (І. Нечуй-Левицький).

Слово *ратиця* відоме і деяким іншим слов'янським мовам, зокрема словацькій, де *ratica* означає «рогове утворення на ногах вола або свині», польське *gasica* — «роздвоєне копито у бика або корови», чеське *ratin* — «рогове утворення на кінці ніг у вівці, кози, корови», білоруське діалектне *раціца* — «копито у корови і свині».

Отже, слова *копито*, *копита*, *ратиця*, діал. *ракотиця* є синонімічними, оскільки вони вживаються на позначення того самого поняття, а саме «рогового утвору на кінцях пальців у ссавців, що служить для захисту кінцевих фаланг пальців, якими тварина спирається на ґрунт». Проте в загальномовній літературній мові існує певна диференціація у вживанні цих слів. Слово *копито* більш уживане щодо коня, тобто тварини, яка має суцільне, не роздвоєне копито, а *ратиця* — до тварин, які мають роздвоєне копито, тобто парнокопитих, напр.: «Невеличка долина з рідкою, нечистою травою, витолочена *кінськими копитами* та *тварячими ратицями*... — призначена зайняти почесне місце в історії культури Поділля» (І. Франко); «Над дорогами густими хмарами висіла курява, збита *копитами коней*, *ратицями волів* і босими ногами селян, які поспішали до Корсуня на ярмарок» (П. Панч).

У науковій літературі термін *копито* вживається щодо всіх ссавців: «Піддослідні корови після обробки шерстяного покриву і *копит* дезинфекційним розчином були повернуті на ферму» («Соціалістичне тваринництво»).

М. Г. ШЕКЕРА
КОПИЛ, КОЛОДКА, КОПИТО (КОПИТЦЕ)

Взуття пройшло довгий і складний шлях розвитку, починаючи від самого простого обгортання людиною ноги куском шкіри, щоб захистити її від механічних пошкоджень, і до самих сучасних її видів. З появою шевського ремесла взуття почало удосконалюватися за рахунок зовнішньої форми та зручності в користуванні. Це викликало появу і розвиток відповідних шевських інструментів та пристосувань. Одним з основних був *копил* «дерев'яне шевське знаряддя, що має форму ступні і яким користуються для виготовлення взуття». До кінця минулого століття взуття виготовлялося на несиметричному по формі копилі (однаковому для лівої та правої стопи). Звідси й поговорка — *на один копил зшиті*.

У сучасній шевській термінології слово *копил* вживається ще в таких словосполученнях: *основний копил* використовується при обробці взуття, *затяжний копил* — при виробленні форми взуття. Іноді ці словосполучення вживаються як синоніми. Б. Грінченко на початку ХХ ст. фіксує українське *зазуванець* зі значенням «кожний з пари чобіт так зроблений, що його можна одягати однаково на обидві ноги» (Б. Грінченко. Словарь української мови, т. 2).

З розвитком взуттєвого виробництва копили почали виготовляти парно — на ліву і праву ноги. І не випадково в діалектах фіксується множинна форма *копита*, що несе в собі семантику парності.

О. Г. Преображенський слово *копито* пов'язує з дієсловом *копати* (А. Г. Преображенский. Этимологический словарь русского языка, т. 1) (Корінь *коп* послужив основою і для створення терміна *копил*).

В українській шевській лексиці слово *копито* багатозначне. Це обумовлюється тим, що цих інструментів було кілька різновидів. *Залізне копито* призначене для ремонту підшви, *дерев'яне копито* — для надання взуттю відповідної форми при його пошитті.

Пам'ятки української мови ХVII ст. фіксують словосполучення *копыто шевское* (Лексикон латинський Є. Славинецького, Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського). Це означає, що ремонт і пошиття розрізнялися і в давньоруській мові. У пам'ятках давньоруської мови зазначена демінутивна форма *копытьце* зі значенням «вид взуття» (И. И. Срезневский. Материалы для словаря древнерусского языка, т. 1). Цей термін зустрічається ще в словосполученні *козяче копитце*, яким користувалися при грі на арфі.

Про давність походження слова *копито* свідчать численні фразеологічні звороти — *на своє копито* «на свій лад, по-своєму», *з копита звалитися* «упасти, знесилитися» і т. д.

Крім зазначених назв, в українській літературній мові існує ще назва *колодка* «шматок дерева, вирізаний у формі ступні людини, який використовують при пошитті взуття» (Словник української мови, т. 4). У діалектах маємо *колотка*, *калудка*, *калутка*. Останні знайшли поширення у розмовному професійному мовленні.